

**МƏКТӘВ ВƏ ПЕДАГОЖІ ФІКІР ТАРІХІ
ИСТОРИЯ ШКОЛЫ И ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ
HISTORY OF SCHOOL AND PEDAGOGICAL THOUGHT**

UOT 37(091)(4/9)

Xanım Hüseyn qızı Qədimova
*Bakı Dövlət Universitetinin müəllimi,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-5398-0386>
E-mail: khanimqadimova@gmail.com*

Aysel Azər qızı Qədimova
*tərcüməçi
<https://orcid.org/0009-0001-3269-986X>
E-mail: ayselgadimovagul@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(2\).189-194](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(2).189-194)*

QƏDİM ŞƏRQ SİVİLİZASIYALARI: PEDAQOJİ FİKİR VƏ TƏHSİL

Ханым Гусейн гызы Кадимова
*преподаватель Бакинского Государственного Университета,
доктор философии по педагогике*

Айсель Азер гызы Кадимова
переводчик

**ДРЕВНЕВОСТОЧНЫЕ ЦИВИЛИЗАЦИИ, ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ И
ОБРАЗОВАНИЕ**

Khanım Huseyn Gadimova
*lecturer at Baku State University,
doctor of philosophy in pedagogy*

Aysel Azar Kadimova
translator

**PEDAGOGICAL THOUGHT AND EDUCATION IN ANCIENT EASTERN
CIVILIZATIONS**

Xülasə. Məqalədə qədim sivilizasiyalarından olan Qədim Misir, Hindistan və Çində məktəb təhsili, tərbiyə, pedaqoji fikir məsələlərindən bəhs edilir.

Qədim Misirdə ailə tərbiyəsi əsas rol oynayırdı. Tədris bir neçə mərhələli idi. Məktəblərdə əsasən firon, ali zadəganların və varlı ailələrin övladları oxuyurdu.

Qədim Hindistanda tərbiyə və təhsil kastalar arasında fərqlənirdi. Ali kastaların (kahinlər, döyüşçülər, əkinçilər) oğlanları üçün təhsil məcburi idi. Şagirdlər müəllim – qurunun evində yaşayırdı, Veda mətnlərini əzbərləyirdilər. Buddizmin yaranması ilə monastirlərdə hamıya təhsil almaq imkanı verildi.

Qədim Çində ilk məktəblər syan, syuy adlanırdı. Təhsil yalnız varlı ailələrin uşaqları üçün əlçatan idi və əxlaq, yazı, hesablama, musiqi, oxatma, at sürmə kimi altı sənəti əhatə edirdi. Heroqlif yazı əsas öyrənmə məqsədi idi. Konfutsi (e.ə. 551–479) məktəbi dialoq və nümunəyə əsaslanırdı.

Açar sözlər: Qədim Misir, mərhələli təhsil, qədim Hindistan, kastalar, müəllim-quru, Buddizm, qədim Çin, Konfutsi məktəbi.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы школьного образования, воспитания и педагогической мысли в древних цивилизациях Древнего Египта, Индии и Китая.

В Древнем Египте основную роль играло семейное воспитание. Обучение проходило в несколько этапов. В школах в основном обучались дети фараонов, высшей знати и богатых семей.

В Древней Индии воспитание и образование различались между кастами. Для мальчиков высших каст (жрецов, воинов, земледельцев) образование было обязательным. Ученики жили в доме учителя-гуру и заучивали наизусть тексты Вед. С появлением буддизма в монастырях появилась возможность получать образование для всех.

В Древнем Китае первые школы назывались «сянь» и «сюэ». Образование было доступно только детям из богатых семей и включало шесть искусств: этику, письмо, арифметику, музыку, стрельбу из лука и верховую езду. Основной целью обучения было изучение иероглифического письма. Школа Конфуция (551–479 до н. э.) основывалась на диалоге и подражании примерам.

Ключевые слова: Древний Египет, ступенчатое образование, Древняя Индия, касты, учитель-гуру, буддизм, Древний Китай, школа Конфуция.

Abstract. The article discusses school education, upbringing, and pedagogical thought in ancient civilizations such as Ancient Egypt, India, and China.

In Ancient Egypt, family upbringing played a crucial role. Education was multi-stage, and schools were mainly attended by the children of pharaohs, high nobles, and wealthy families.

In Ancient India, education and upbringing varied among castes. Education was mandatory for the sons of higher castes (priests, warriors, and farmers). Students lived in the teacher-guru's house and memorized Vedic texts. With the emergence of Buddhism, monasteries provided education opportunities for everyone.

In Ancient China, the first schools were called "xian" and "xue." Education was accessible only to children from wealthy families and covered six arts: morality, writing, arithmetic, music, archery, and horse riding. Learning hieroglyphic writing was the primary goal. Confucius (551–479 BCE) based his school on dialogue and example.

Keywords: Ancient Egypt, phased education, ancient India, castes, teacher-guru, Buddhism, ancient China, Confucian school.

Arxeoloji məlumatlar göstərir ki, məktəb təhsili Qədim Misirdə b. e. ə. III minillikdə inkişaf etmişdir. Qədim misirlinin ideali lakonik, tələyin zərbələrinə, çətinliklərə davan gətirən insandır. Belə bir idealın məntiqində təlim və tərbiyə də yer tuturdu. Qədim Misirdə ailə tərbiyəsi və təhsili, kişi ilə qadın arasındakı münasibətdə olduğu kimi, bərabər hüquqlu xarakteri əks etdirirdi. Buna görə də oğlan və qızların tərbiyəsinə eyni diqqət yetirilirdi. Belə ki, qədim misirlilərin inanclarına görə, oğul və qızlar cənazə, dəfn mərasimini yerinə yetirdikdən sonra valideynlərinə yeni həyat verə bilərdilər.

Ailə təlimin əsasını təşkil edirdi. Kahinlər, musiqiçilər, sənətkarlar öz peşələrini uşaqlarına ötürürdülər.

Qədim Misir papiruslarına görə, misirlilər uşaqlara çox hörmətlə yanaşırdılar.

Qədim Misirdəki məktəblər kiçik idi. Orada az sayda şagird təhsil ala bilirdi. Təlim fərdi keçirilirdi.

Bu, şagird ilk dəfə məktəbə gəldiyi gündən başlayırdı. Təlimlərin davamlılığı hər bir

uşağın qabiliyyətindən, çalışqanlığından və maddi imkanlarından asılı idi.

Birinci mərhələdə şagird saymağı, oxumağı və tez yazmağı öyrənməli idi.

İkinci mərhələdə bəzi şagirdlər stilistika və qrammatika, ədəbiyyat və musiqini öyrənirdilər. Onlar məsəllər və salnamələr yazır, şeirlər, aforizmlər, mahnı və ilahilərin müəllifləri olurdular.

Digərləri riyaziyyatı öyrənirdilər, özlərini tikintiyə həsr etdilər. Onlar binalar, gəmilər və kanalların tikintisini həyata keçirirdilər. Başqa qrup şagirdlər sonradan inzibati və iqtisadi vəzifələr tutmaq üçün iqtisadiyyatın və qanunvericiliyin əsasları ilə tanış olurdular. Məktəblərdə məmurların, kahinlərin, torpaq mülkiyyətçilərinin, ticarət və sənətkarlıq elitasının uşaqları oxuyurdular. Bu uşaqlar təhsil haqqını ödəyə bilirdilər. Kral məktəbləri xüsusi yer tuturdu. Burada ali zadəganların uşaqları fironların və qohumlarının övladları ilə birlikdə oxuyurdular. Uşaqlar 5 yaşından başlayaraq bu məktəblərdə təlim alırdılar. Bilikləri əldə etmək üçün şagirdlər ən azı 700 heroqlifi yadda saxlamalı, səlis,

sadələşdirilmiş və klassik yazını fərqləndirməli idilər. Şagird dünyəvi ehtiyaclar və dini mətnlərin tərtib edilməsi üçün qanuni bir iş tərzini mənimsəməli idi. Bir sıra məktəblərdə riyaziyyat, coğrafiya, astronomiya, tibb, digər xalqların dilləri tədris olunurdu.

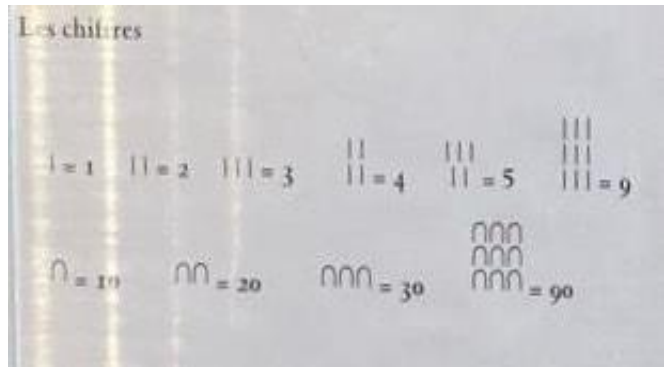
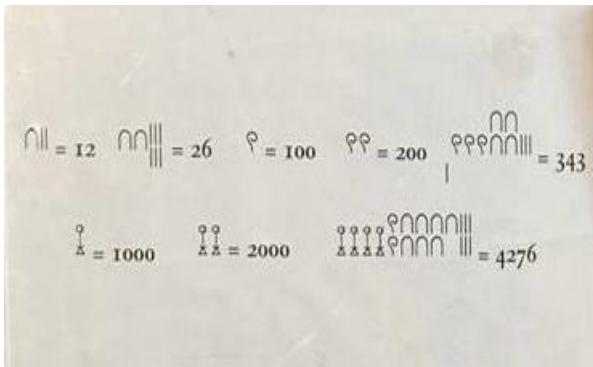
Kanalların, məbədlərin, piramidaların tikintisində, məhsulun miqdarının təyin edilməsində, xüsusilə Nil daşqınlarının proqnozlarında istifadə olunan astronomik hesablamalar üçün lazım olan biliklər öyrədilirdi. Coğrafiya həndəsə ilə birlikdə öyrədilirdi ki, şagird hər hansı bir ərazinin planını çəkməyi öyrənə bilsin. Yeni Krallıq dövründə (E.ə. V əsr) tibb məktəbləri meydana çıxır. Bu vaxta qədər əlli müxtəlif xəstəliklərin diaqnozu və müalicəsi ilə bağlı biliklər və dərs vəsaitləri toplanmışdı.

Məktəb həyatının reallığı idealdan çox uzaq idi. 2 təhsil almaq çox əmək tələb edirdi.

Rutin, monoton xarakterli təhsil fəaliyyəti şagirdləri yorurdu. Beləliklə, qədim Şərq məktəb mətnlərində daim rast gəlinən: diqqətli olmaq və nizam-intizama riayət etmək çağırışlarıdır. İtaətə nail olmağın ən təsirli üsulu fiziki cəza hesab olunurdu. Şagirdlərə daim zərbələr dəyirdi, məktəbin devizi isə belə idi: "Oğlanın qulaqları onun belindədir, onu döyəndə dinləyir".

Onları dəyənəklərlə, begemot dərisindən hazırlanmış qamçılarla döyürdülər, dəcəl olanları üç ay müddətinə qandallara salırdılar. Pis oxuyanlar "insanlar" (işçi qüvvəsi) sırasına düşürdü və ixtisasız işlərə yönləndirilirdilər.

Qədim Padşahlıq dövründə (e.ə. III minillik) hələ də gil parçaları, dəri və heyvan sümükləri üzərində yazırdılar. Artıq bu dövrdə bataqlıq bitkisi olan papirusdan hazırlanmış kağız meydana çıxdı. Sonralar o, əsas yazı materialına çevrildi.

Qədim Misir rəqəmləri. Luvr muzeyi

Məktəblilərin özünəməxsus yazı ləvazimatı var idi: su üçün taxta kasa, his və oxra boyası üçün oyuqları olan taxta lövhə, yazı üçün qamış çubuq. Mətnin demək olar ki, hamısı qara boya ilə yazılırdı. Qırmızı boya isə dürgü işarələrini qeyd etmək, məna baxımından əsas ifadələri və başlanğıc sözləri vurğulamaq üçün istifadə olunurdu. Buradan "qırmızı sətir" ifadəsi yaranmışdır. (красная строка)

Məktəb papiruslarından dəfələrlə istifadə olunurdu. Növbəti istifadədən əvvəl onlardan əvvəlki yazılar silinirdi. Müəllimlər (katiblər) papirusun üzərində dərsin tarixini – gün, ay, il – qeyd edirdilər. Köçürülüb əzbərlənən dərs vəsaitləri olan Burma kitabları mövcud idi.

Qədim Hindistanda tərbiyə və təhsil.

Qədim Şərq pedaqoji fikrinin görkəmli nailiyyətlərindən biri insan həyatında şagirdlik mərhələsinin qanunauyğun bir dövr kimi qəbul

edilməsi idi. Bu fikir eramızdan əvvəl I minilliyin ortalarına aid olan Qədim Hindistana məxsusdur. Hindlinin bütün həyatı mərasimlər silsiləsindən ibarət tamamlanmış bir dövr kimi qəbul olunurdu: uşağın ana bətnində olması, onun doğulması, ilk dəfə evdən çıxarılması, ad qoyulması və s.

Şagirdlik dövrü insanın həyat mərhələlərindən biri idi. Qədim Hindistan cəmiyyətində kastyaya bölünmə ali və aşağı sosial təbəqələr üçün tərbiyədə, təhsildə fərqlərin dini və qanuni baxımdan təsdiq olunmasına səbəb olmuşdur. Ümumilikdə dörd kasta mövcud idi (kahinlər, döyüşçülər, əkinçilər, xidmətçilər və sənətkarlar).

Təhsil yalnız üç ali kasta üçün məcburi hesab olunurdu. Onun başlanğıcı şagirdliyə qəbul mərasimi ilə qeyd olunur və "ikinci doğuluş" mənasını daşıyırdı. Mərasim zamanı 7–8

yaşlı oğlanların çiyindən qurbanlıq ip asılırdı və bu ip ömürlərinin sonuna qədər çıxarılmırdı."

İthaf etmə yalnız ali kastaların nümayəndələri üçün əlçatan idi. Bu, onların Veda mətnlərinə (biliklərə) yiyələnmək hüququnu təmin edirdi.

"İki dəfə doğulmuş" şəxs bir neçə il ustad – quru yanında təhsil alır, onun rəhbərliyi altında Veda düsturlarını əzbərləyir və ayinləri mənimsəyirdi. Müəllim evində təhsil ailə münasibətləri prinsipi əsasında qurulurdu: şagird ailənin bir üzvü sayılırdı və təhsil almaqla yanaşı, insan cəmiyyətində yaşama qaydalarını da öyrənirdi. Təhsil yeri müəllimin evi – qurukula idi.

Şagird müəlliminə hörmət etməyə alışır, müəllim hətta valideynlərdən də üstün tutulurdu. Gənc oğlan müəllimini müşayiət edir, ona ayaqyalın və başı açıq şəkildə xidmət edirdi.

O, başını əyərək onun sözlərinə qulaq asır və müəllimin dediklərini yadda saxlamağa çalışır. Şagird böyüklərə hörmət və itaət ruhunda tərbiyə olunurdu. O, su daşıyır, ev ocağına nəzarət edir, müəllimin inəklərini otarırdı. Bu da bir növ təhsil haqqı sayılırdı. Şagird vaxtaşırı dilənçilik etməyə gedir, o cümlədən kənddəki soydaşlarından da yardım alır və əldə etdiklərini müəlliminə gətirirdi. Şagirdliyin vacib şərtlərindən biri ciddi ismətlilik, paklıq idi. Nəfsin, istəklərin qarşısını almaq üçün gənc sərt həyat tərzini keçirməli idi: yerdə yatmaq, ət, duzlu və ədviyyatlı yeməklərdən imtina etmək. Müəllim və şagirdlər arasındakı münasibətlər dini mətnlər və qanun toplusu ilə tənzimlənirdi.

Qədim Hindistanda təhsil biliklərin şifahi yolla ötürülməsinə əsaslanırdı. Bunun səbəbi, birincisi, Qədim Hindistanda yazıların palma yarpaqları üzərində yazılması və onların çox uzun müddət saxlanmaması idi. İkincisi isə şifahi olaraq sözlə, biliklərin ötürülməsi ən etibarlı yol hesab olunması idi. Şagirdlər mətnləri eşidərək qəbul edir, təhlil edir və əzbərləyirdilər. Onlardan mətnin başa düşülməsi tələb olunurdu.

Yeni dərslər müəllim tərəfindən yalnız şagird əvvəlki dərslərini mənimsədikdən sonra keçirilirdi. İmtahanlar mövcud deyildi. Brahmanların (kahinlərin) uşaqları əsasən müqəddəs mətnləri və qrammatikanı öyrənirdilər. Döyüşçü və əkinçi ailələrindən olan uşaqlar bu mətnləri qısaldılmış şəkildə öyrənir, həmçinin gələcəkdə onlara lazım olacaq bilik sahələrini – hərbi sənəti, katiblik, mühasibat, aqrotexnika və s. mənimsəyirdilər.

E.ə. I minilliyin ortalarında qədim Hindistan sivilizasiyasının tarixində yeni bir dövr başlanır. İqtisadi, mənəvi həyat, tərbiyə və təhsil sahəsində mühüm dəyişikliklər yeni bir din – buddizmin yaranması üçün şərait yaratdı. Bu dinin əsasını Budda (Şakya-Muni, e.ə. 623–544) Siddhartha Gautama qoymuşdur. Buddizm kasta bərabərsizliyi prinsipini rədd edərək şəxsiyyətə müraciət etmiş və insanların doğuluşdan bərabər olduğunu bəyan etmişdir.

Buddist əxlaqı zorakılıqdan, oğurluqdan, əxlaqsızlıqdan, yalandan və içkidən imtina etməyi tələb edirdi. Bu göstərişlərə riayət etməklə, düşüncələrinin, sözlərinin və əməllərinin saflığı sayəsində insan ruhunun xüsusi bir vəziyyətinə çatı bilərdi. Bu da onun xilasını təmin edirdi. İdeal isə tam mənada eqoizmdən imtina, fədakarlıq və sərhəd tanımayan səxavət hesab olunurdu.

Buddist monastrlarında dinindən asılı olmayaraq hər kəsin təhsil ala biləcəyi məktəblər açılırdı. Buddistlər tərbiyə verdikləri insanları öyrənmək üçün müxtəlif vasitə və üsullara malik idilər. Onlar müşahidələr əsasında hər bir insanın fərdi tərbiyə, inkişaf və kamilləşmə proqramlarını tərtib edirdilər.

Tərbiyə və təhsil tövsiyə xarakteri daşıyırdı. Buddist ənənəsinə görə, müəllim daim şagirdi müşahidə etməli, ona nəyə can atmaq, nədən çəkinmək lazım olduğunu öyrətməli idi, lakin yol seçimi həmişə şagirdin özü tərəfindən edilirdi. Müəllim daim şagirdə enerji və öyrənmək arzusunı dəstəkləyirdi.

Qədim Çində məktəb və pedaqoji fikir. Qədim Çində ilk məktəblər e.ə. III minillikdə yaranmışdır. Onlar syan və syuy adlanırdı. Syan əvvəlcə yaşlı insanların sığınacaq yerlərində meydana gəlmiş və burada gənclərə təlim və nəsihət verilirdi. Syuy məktəblərində isə əvvəlcə hərbi iş, xüsusilə oxatma öyrədilirdi. Sonralar tədris müəssisəsini ifadə etmək üçün syue (öyrətmək, öyrənmək) sözü işlədilir.

O dövrdəki syuelərdə yalnız azad və varlı insanların uşaqları oxuyurdu. Təhsil və tərbiyə proqramına altı sənət daxil idi: əxlaq, yazı, hesablama, musiqi, oxatma və at sürmə. Müəllimin fəaliyyəti çox hörmətli hesab olunurdu.

Öyrənmənin əsas məqsədi heroqlifik yazının mənimsənilməsi idi. Heroqlifdən istifadə bacarığı irsən ötürülür və cəmiyyətdə çox yavaş yayılırdı. İlk heroqliflər tısqara çanaqları və

müxtəlif heyvanların sümükləri üzərində həkk olunmuşdu. E.ə. X əsrdən etibarən, heroqliflər bürünc qablar üzərində görünməyə başladı. E.ə. VIII əsrdə isə yazı üçün yarılmış bambuk lövhələr və ipək parçalar istifadə olunurdu. Burada yazı üçün lak ağacının şirəsi və itilənmiş bambuk çubuq işlədilir.

Qədim Çində məktəb təhsilinə yanaşma qısa, lakin dolğun bir düstura əsaslanırdı: asanlıq, şagird və müəllim arasında razılıq, şagirdlərin müstəqilliyi. Müəllim öz yetirmələrinə müxtəlif məsələləri müstəqil şəkildə qoymağı və həll etməyi öyrədirdi.

Çin qədim sivilizasiyalar sırasında dayanır, burada tərbiyə və təhsili nəzəri cəhətdən dərk etməyə ilk cəhdlər edilmişdir. Əsas fəlsəfi məktəblər Çində e.ə. VI əsrdə formalaşmışdır. Bunlara daosizm, buddizm və konfutsiçilik aid idi. Pedaqoji fikrin inkişafına ən böyük təsiri Konfutsi və onun davamçıları göstərmişdir.

Konfutsi e.ə.551–479 illərdə öz məktəbini yaratmışdı. Rəvayətə görə, burada üç minə qədər şagird təhsil almışdı. Sonralar Konfutsi elm və təhsilin ilahi hamisi kimi hörmətlə anılmışdır. Konfutsi məktəbində tədris metodu müəllim və şagirdlər arasında dialoqlara, fakt və hadisələrin təsnifatı və müqayisəsinə, nümunələrə təqlidə əsaslanırdı. Konfutsi qədim Çinin tərbiyə və təhsil təcrübəsini ümumiləşdirərək bu sahədə öz orijinal ideyalarını irəli sürmüşdür.

Konfutsi tərbiyəni və mənəvi kamilliyi insan varlığının mühüm amilləri, rifahın zəruri şərtləri hesab edirdi. Konfutsinin fikrincə, cəmiyyətin sabitliyi sosial təyinatına uyğun tərbiyəyə əsaslanır: "Hökmdar hökmdar, vəzir – vəzir, ata – ata, oğul – oğul olmalıdır".

Konfutsi tərəfindən təbiətin və cəmiyyətin tərbiyədəki rolu məsələsinin qoyuluşunda fəlsəfi məna mövcuddur. İnsanın təbiəti – düzgün tərbiyə olunduqda ideal şəxsiyyətin formalaşma biləcəyi materialdır. Tərbiyədə böyük yaradıcılıq gücü görən Konfutsi, bununla belə, onu hər şeyə qadir hesab etmirdi və son pedaqoji nəticəni irsiyyətlə əlaqələndirirdi.

Bu tezisi inkişaf etdirərək, filosof insanların təbii imkanlarının bərabər olmadığını qeyd edirdi. O, ali, fitri müdrikliyə malik olanları ("göyün övladları", "hökmranlar"), məhdud təbii qabiliyyətlərinə baxmayaraq, elm əldə edənləri ("nəcib kişilər", "dövlətin dayacağı") və bilikləri

qavrama prosesində çətinlikləri olan insanları ("avam kütlə") fərqləndirirdi.

Konfutsiyə görə, ideal tərbiyə almış insan yüksək keyfiyyətlərə malik olmalıdır: nəciblik, həqiqətə can atmaq, düzlük, hörmət və zəngin mənəvi mədəniyyət. Filosoфа, bəlkə də, insanlıq tarixində şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafı ideyasının ilk dəfə məxsus olması aid edilir. Burada savadlılıqdan daha çox əxlaqi başlanğıca üstünlük verilir.

Əxlaqi, zehni, estetik və fiziki inkişaf proqramı "göy oğulları" və "nəcib kişilər" üçün yuxarıda qeyd olunan "altı sənət" yiyələnməyi nəzərdə tuturdu.

Klassik əsər, Konfutsinin pedaqoji baxışlarının əks olunduğu traktat – "Söhbətlər və mühakimələr" ("Lun Yuy") adlanır. Bu əsərdə filosofun şagirdləri ilə söhbətləri əks olunmuşdur. Bu kitabdan bəzi kəlamlar (sitatlar) bunlardır: "Öyrənmək və düşünməmək – boş yerə vaxt itirməkdir, düşünmək və öyrənməmək isə təhlükəlidir", "Əgər özünü təkmilləşdirə bilmirsənsə, başqalarını necə təkmilləşdirə bilərsən?", "Öyrənməkdən doymamaq", "Öyrənmək və öyrəndiklərini zaman-zaman təkrarlamaq."

Konfutsinin davamçıları dörd əsr boyunca "**Mərasimlər kitabı**" (e.ə. IV–I əsrlər) adlı traktat tərtib etmişlər. Bu kitabda məktəb təhsili insan üçün zəruri və əsas amil kimi qəbul edilir: "**Daim təhsil almağı düşün**".

-Kitabda pedaqoji prinsiplər, metodlar və üsullar sistemi izah olunur:

"Əgər pisliliyi aşkarlandığı anda dayandırmasan, onu aradan qaldırmaq mümkün olmayacaq."

- Birinci tədris ilindən sonra məktəblinin oxumağı bacarıb-bacarmadığı müəyyənləşdirilir. "Ağsaqqal insan nəsihət edir, amma zorla məcbur etmir; həvəsləndirir, amma məcbur etmir; yolu göstərir, amma sona qədər aparmır."

- "Ağsaqqal insan təhsildə möhkəmlənir, kamilləşir, əyləncə vasitəsilə bilik əldə edir."

- "Vaxtı keçibse oxumağa başlasan da, uğur qazana bilməzsən."

- "Ardıcılığa hörmət et."

- "Əgər təkbəşinə öyrənsən, dünyagörüşün məhdud, biliklərin isə kasad olacaq."

- "Müəllim və şagird birlikdə inkişaf edir" və s.

Traktatda "Təlim haqqında" adlı bir fəsil var. burada konfutsiçiliyin ruhunda didaktik ideyaların geniş təsviri verilir. Bu fəsildə 9 illik

təhsil və tərbiyə proqramı və vəzifələri izah olunur. Təhsilə 7–8 yaşında başlamaq təklif edilirdi.

Qabiliyyətləri yoxlanılırdı, üç ildən sonra – təhsilə meyli olub-olmadığı, yoldaşları ilə ünsiyyətdən zövq alıb-almadığı müəyyən edilirdi. Beş ildən sonra – onun biliklərinin nə dərəcədə dərin olduğu və müəlliminə nə qədər bağlı olduğu öyrənilirdi. Yeddi ildən sonra – onun məntiqli mühakimə yürütmək qabiliyyəti və dost seçmək bacarığı yoxlanılırdı. Nəhayət, doqquz ildən sonra məktəbi bitirən şəxs "elmə möhkəm yiyələnmiş" olmalı idi.

Problemnin aktuallığı. Gender bərabərliyi – oğlan və qızların təhsilinə eyni diqqətin yetirilməsi bu günkü gender bərabərliyi, fərdi yanaşma və ixtisaslaşma – şagirdlərin fərdi bacarıqlarına və maraqlarına uyğun yönəldilməsi müasir təhsil sistemlərində də tətbiq olunan yanaşmadır. Təhsil və

sosial təbəqələşmə – təhsil haqqının ödənilməsi və elit məktəblərin mövcudluğu bu gün də aktualdır.

Problemnin yeniliyi. Qədim sivilizasiyalarda təhsilin müxtəlif mərhələləri və istiqamətləri, o cümlədən humanitar və dəqiq elmlərin tədrisi, fərqli sosial qrupların vəzifələrə hazırlanması prosesi mühüm yenilikdir. Təhsil proqramlarının – riyaziyyat, coğrafiya, astronomiya, tibb və digər fənlərin öyrədilməsi ilə bağlı konkret biliklərin və metodların mövcudluğu bu aspektdə maraqlıdır.

Problemnin praktik əhəmiyyəti. Müəllim və şagird arasında harmoniyanın əhəmiyyəti Qədim Çində təhsil prosesinin əsas prinsiplərindən biri idi. Müəllimin nüfuzu və rolu, müəllimin böyük hörmət sahibi olması və onun təkcə bilik ötürən deyil, həm də əxlaqi nümunə olması vurğulanırdı. Müstəqil düşünmə və analitik qabiliyyətin inkişafı, əxlaqi və məənəvi tərbiyənin önəmi xüsusilə praktik əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Yusifov, Y.B. Qədim Şərq tarix: Dərslik / Y.B. Yusifov.- Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı -1992. 496 s.
2. Джуринский, А. Н. История педагогики : учеб. пособие для студ. пед. вузов /А.Н.Джуринский. – М. Гуманитар.изд. центр ВЛАДОС,1999.– 432 с.
3. Константинов, Н. А. История педагогика: учебник для студ. пед. ин-тов / Н. А. Константинов [и др.]. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.
4. Васильева, З. И. История педагогики и образования : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Н. Андреева, Т. С. Буторина, З. И. Васильева [и др.] ; под ред.З.И. Васильевой. Издательский центр"Академия", 2008. – 432 с.
5. Корнетов, Г. Б. Школа, воспитание и педагогика цивилизаций Ближнего Востока (Древность и Средние века) / Г. Б. Корнетов, Л. С. Бликштейн. – М.: "Логос", 1993. – 280 с.
6. Капранова, В.А. История педагогики: учеб. пособие / В. А. Капранова. – М. : Новое знание, 2003. – 160 с.
7. Константинов, Н. А. История педагогика: учебник для студ. пед. ин-тов / Н. А. Константинов [и др.]. – 5-е изд., доп. и перераб. – М.: Просвещение, 1982. – 447 с.
8. Коджаспирова, Г. М. История образования и педагогической мысли: таблицы, схемы, опорные конспекты: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Г.М. Коджаспирова – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003.– 224 с.

Redaksiyaya daxil olub: 26.02.2025.